

Review**Fish in ethnozoology, belief and health tourism****Erdoğan ÇİÇEK^{1,*}, Sevil SUNGUR², Burak SEÇER¹, Selda ÖZTÜRK¹**¹Department of Biology, Faculty of Art and Sciences, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, 50300, Nevşehir, Turkey²Health Services Vocational School, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, 50300, Nevşehir, Turkey

*Corresponding author e-mail: erdogancicek@nevsehir.du.tr

Abstract: Like many other creatures, fish have been used as an art, belief, and ethnozoological element in different cultures. In Turkish culture, fish lags behind both other cultures and some other creatures. There are beliefs that some lakes and fish are sacred in Anatolia. In traditional treatment, it has been observed that fish oil are used in the treatment of muscle and rheumatic pain, waist-neck hernia, calcification and asthma, and for kidney stones and gallbladder problems fish otolith is used. In some parts of Turkey, it has been determined that fish are also used in the treatment of some health problems such as infertility, hemorrhoids, jaundice, entanglement, urinary incontinence, and burn treatment. It is believed that the consumption of fish as a nutrient is important for a healthy life as well as it is beneficial for the healing of fractures. It is also known that swallowing live juvenile trout is used in the treatment of stomach pains. It is believed that the therapy performed in pools with *Garra rufa* and *Cyprinion macrostomum* species in Balıklı SPA, which has a special place in the context of health tourism, is effective in the treatment of psoriasis.

Keywords: Ethnoichthyology, Folk medicine, Traditional treatment, Balneotherapy, *Garra rufa*, *Cyprinion macrostomum*

Citing: Çiçek, E., Sungur, S., Seçer, B., & Öztürk, S. 2020. Fish in Ethnozoology Belief and Health Tourism. *Acta Biologica Turcica*, 33(3): 172-179.

Etnozoloji, inanç ve sağlık turizmi bağlamında balık

Özet: Pek çok canlı gibi balıklar da farklı kültürlerde sanat, inanç ve etnozolojik bir öge olarak kullanılmıştır. Türk kültüründe balık hem diğer bazı kültürlerle hem de diğer bazı canlılara göre daha geri planda kalmaktadır. Anadolu'da bazı göller ve balıkların kutsal olduğuna dair inançlar bulunmaktadır. Geleneksel tedavide ise kas ve romatizmal ağrıları, bel-boyun fıtığı, kireçlenme ve astım tedavisinde balık yağı böbrek taşı ve safra kesesi sorunlarında ise otolitlerin kullanıldığı görülmüştür. Ülkemizin bazı bölgelerinde balıkların, kısırlık, basur, sarılık, dolama, idrar kaçırma ve yanık tedavisi gibi bazı sağlık problemlerinin tedavisinde de kullanıldığı belirlenmiştir. Besin olarak balık tüketiminin sağlıklı bir yaşam için önemli olmasının yanı sıra kırıkların iyileşmesinde faydası olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca canlı yavru alabalık yutmanın mide ağrılarının tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir. Kaplıca turizmi bağlamında özel bir yeri olan Balıklı Kaplıcada *Garra rufa* ve *Cyprinion macrostomum* türlerinin bulunduğu havuzlarda yapılan terapinin sedef hastalığı tedavisinde etkili olduğuna inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etnohtiyoloji, Halk hekimliği, geleneksel tedavi, Kaplıca terapisi, *Garra rufa*, *Cyprinion macrostomum*

Giriş

Türk halk kültüründe başta at, kurt, koyun, keçi, deve, yılan, geyik olmak üzere pek çok hayvan üzerine araştırma ve inceleme çalışmaları yapılmış, halk kültürü içerisindeki yerleri belirlenmiştir (Bozyiğit, 1996). Japon kültürü gibi bazı kültürlerde önemli bir yere sahip olan balığa ilişkin Türk kültüründe gerek inanç gerekse halk hekimliği bağlamında az sayıda olguya rastlanmaktadır.

Günümüzde halk hekimliği, geleneksel tıp, alternatif tıp vb. gibi isimlerle anılan uygulamalar sözlü kültür içerisinde sistemli bir şekilde aktarılmıştır. Modern tıp uygulamalarının yaygınlaşması ile birlikte geleneksel tedavi uygulamalarının birçoğu kaybedilmiştir. Bu nedenle geleneksel tedavi yöntemlerinin derlenerek kayıt altına alınması büyük bir önem taşımaktadır. Şu ana kadar balık ve balıktan elde edilen ürünlerin halk hekimliği kapsamında bir tedavi unsuru olarak kullanılmasına dair fazla bir bilgi derlenerek kayıt altına alınmış değildir.

Dünyada tek ve önemli bir örnek olan Balıklı Kaplıcada, kaplıca terapisinin yanı sıra balıklar da bu terapi sürecine dahil olmaktadır. Gerek kaplıca suyunun fizikokimyasal yapısındaki yüksek selenyum içeriği gerekse kaplıcada yaşayan *Garra rufa* ve *Cyprinion macrostomum* türleri kaplıcaya giren insanların yumuşamış derileri ile beslenerek, modern tıbbın bir tedavi yöntemi bulamadığı Sedef Hastalığının tedavi süreçlerine katkı sağladığına inanılmaktadır. Bu nedenle kaplıca suyunun fizikokimyasal özellikleri ve deri hastalıklarının tedavisindeki etkinliği ile ilgili (Özçelik ve ark., 2000; Özçelik ve Berksoy Hayta, 2015) ve kaplıcada yaşayan türlerin biyolojik özellikleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (Karaaslan ve ark., 2010a, b; Duman ve Şahan, 2014, 2017).

Bu çalışmada balık ile ilgili Türk kültüründe inanış, geleneksel tedavi ve farklı kullanım alanları ile ilgili bir derleme yapılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda kaynak taraması yapılarak ve arazi gözlemlerine olarak dayalı bulgular ortaya konulmuştur.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışma halk hekimliğinde balık ve balık ürünlerinin kullanım şekillerinin belirlenmesi amacıyla kaynak taramasına dayalı olarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra sosyal medya ve internet kaynakları vasıtasıyla yapılan taramalara da yer verilmiştir. Sosyal medya ve internet kaynaklarından derlenen bilgilerle ilgili kaynak gösterimi

yapılmamıştır. Birinci yazarın 1992 yılından beri arazi çalışmaları sırasındaki yerel halk ile yapmış olduğu mülakatlar sonucu elde ettiği bilgi birikimi ve kişisel gözlemlerine de yer verilmiştir. Derlenen tedavi yöntemlerinin ülkemizin farklı bölgelerinde kullanılması durumunda yer bilgisi verilmemiştir. Ancak herhangi bir tedavi yönteminin sadece bir bölgede kullanıldığı ve başka bir kaynaktaki/bölgede rastlanmamış olduğu belirlendiği durumlarda yer ismi hakkında bilgi verilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Kutsal Balıklar ve İnanç Turizmi

Halk tarafından kutsal kabul edilen dağlar, mağaralar, su gözeleri, ağaçlar, balık ve kuş gibi tabiatın kendisini temsil eden coğrafi işaretlerin ve canlıların halen bir takım ruhani güçlerinin olduğuna inanılmaktadır (Kafesoğlu, 2007; Kıyak, 2013). Anadolu'da balıkla ilgili olarak; Munzur sularında on iki çeşit alabalığın Alevi inancındaki on iki imamı temsil ettiği; İstanbul Merkez Efendi Türbesinde yer alan havuzda kırmızı balık görüldüğünde dileklerin gerçekleşeceği; Erzurum Tekman ilçesi Kandilli deresindeki balıkların kutsal olduğu; Ahır Gölü (Bingöl), Balıklıgöl (Şanlıurfa) ve Kutsal Balıklı Göl (Malatya) gibi göllerdeki balıklar kutsal olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle buralarda yaşayan balıkları avlayanların çeşitli felaketlere uğrayacakları ve yiyenlerin zehirleneceklerine inanılmaktadır (Akçiçek ve Canyon, 1993; Akbulut Özpaya, 2017).

Bunun yanı sıra asker balıklar olarak adlandırılan başka bir inanışta ise balıkların ordumuzun yanında savaşmak için buldukları gölleri terk ettikleri ve savaşta sonra yaralı şekilde döndükleri inancı da bulunmaktadır (Akçiçek ve Canyon, 1993). Bu bağlamda Gazi Balıkların (İzmir, Bergama, Ecik Dede Yatırı) 1974 Kıbrıs Harekâtında; Dede Balıkları (Balıkesir, Pamukan Köyü) Balkan Harbine (Kalafat, 1990; Mollaibrahimoğlu, 2008); Dölbentli Köyündeki (Kars, Selim) balıkların Kore ve Kıbrıs Savaşına; Erzurum göllerindeki balıkların Osmanlı-Rus Savaşına; Somuncu Baba ve Kızık Köyü balıklarının (Malatya) Kıbrıs Savaşına katıldıklarına inanılmakta olup savaş sonrasında balıkların yaralı şekilde geri döndükleri ifade edilmektedir (Akçiçek ve Canyon, 1993).

Ülkemizde kutsallık atfedilmiş olan yerler ve burada yaşayan balıkların korunması koruma biyolojisi bakımından önemlidir. Bu durumun koruma biyolojisi bakımından, sadece balıklar değil diğer bazı canlı

türlerinin ve önemli doğa alanlarının korunmasında başvurulacak bir yöntem olabileceğini akla getirmektedir. Herhangi bir bölge ve/veya türün korunmasına yerel halkın bu faaliyetlere katılımı koruma başarısında büyük bir role sahiptir.

Bunun yanı sıra kutsallık atfedilen alanların inanç turizmi kapsamında ziyaret edilmesi, yerel halk için gelir getirici bir faaliyet olmaktadır. Gerek kutsallık inancı gerekse gelir sağlama potansiyeli nedeniyle yöre halkının bu alanların korunmasına gönüllü ve etkin bir şekilde katılımları sağlanabilmekte ve böylece koruma etkinliği daha da artmaktadır.

Sağlık Turizmi: Balıklı Kaplıca Örneği

Turizm türlerinden bir tanesi olan sağlık turizmi içerisinde kaplıcalar özel bir öneme sahiptir. Kaplıca terapisi gerek sıcak su özellikleri gerekse mineral içerikler nedeniyle farklı hastalıkların tedavisinde tarih boyunca başvurulan geleneksel tedavi yöntemlerinden birisi olmuştur. Türkiye aktif fay hatları üzerinde bulunması nedeniyle pek çok kaplıcaya sahip olmasına karşın Balıklı Kaplıca (39°18'49.45"K-37°28'08.24"D, Kangal, Sivas) Dünyada özel bir yere ve üne sahiptir (Sayılı ve ark., 2007).

Kaplıcada su sıcaklığı 36°C civarında olup içerisinde *G. rufa* ve *C. macrostomum* türleri yaşamaktadır. Balıklar kaplıcaya giren kişilerin yumuşamış olan derilerini yemek suretiyle bir terapi (ihtiyoterapi) sağlamaktadır (Özçelik ve ark., 2000; 2015). Bu terapinin modern tıp yöntemleri ile herhangi bir tedavisi bulunmayan sedef hastalığı tedavisinde etkili olduğuna inanılmaktadır (Karaca ve ark., 2005; Sayılı ve ark., 2007; Tosun ve ark., 2019).

Garra rufa dişleri olmayıp, besinlerini ağız kısmında bulunan vantuzları ile sert zeminler üzerindeki algleri somurmak suretiyle sağlamaktadır (Şekil 1). Kaplıcadaki balıklar besin buldukları ortamdaki besinin yetersiz olması nedeniyle havuza giren insanların vücudunu somurarak yumuşamış ölü deri parçaları ile beslenmektedirler. Havuzlarda sayıca daha az olan *C. macrostomum* türüne ait bireyler ise hızlı vuruşlarla küçük deri parçalarını kopartmaktadırlar. Böylece kaplıcanın sağladığı rahatlamaya ek bir terapi sağladıkları düşünülmektedir. Ancak anketlerle elde edilen verilerin değerlendirilmesi dışında ihtiyoterapinin sedef hastalığındaki tedavi etkinliğinin ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Şekil 1. Kangal Balıklı Kaplıca havuzlarında terapi

Fırat-Dicle havzasında, Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de geniş bir dağılım alanına sahip olan *G. rufa* türü Balıklı Kaplıcadaki terapi amaçlı kullanımının sonucu olarak popülerliğindeki artış sebebiyle modern SPA tesislerine ve ülkemizde ve dünyanın farklı ülkelerinde kaplıcalara veya SPA merkezlerine de taşınarak terapi amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Ülkemizin önemli kaplıca merkezlerinden olan Afyonkarahisar ili Gazlıgöl beldesinde bulunan kaplıcalarda ve yine en önemli turizm merkezlerimizin başında gelen Antalya ilindeki SPA merkezlerinde *G. rufa* türü kullanılarak ihtiyoterapi uygulamaları yapılmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Modern SPA akvaryumları (Water World, 2020)

Özellikle modern SPA merkezlerinde ve ihtiyoterapi merkezlerinde oturarak terapi yapılması amacıyla özel koltuklu akvaryum sistemleri geliştirilmiştir. Bu sistemlerde sadece ayak için olanları olduğu gibi aynı anda hem ayak ve ham de eller için olanları imal edilmiştir (Şekil 3). Böylece gerek SPA işletmeciliği, gerek akvaryum sistemleri geliştirilmesi gerekse balık

yetiştiriciliği ve bakımı ile ilgili istihdam sağlayacak yeni bir sektör ortaya çıkmıştır.

Şekil 3. İhtiyoterapi akvaryum sistemi (Water World, 2020)

Sağlık Açısından Balık

Balık besin olarak, yüksek protein oranı, amino asit çeşitliliği ve çoklu doymamış yağ asitleri, zengin mineral ve vitamin içeriğine sahip olması nedeniyle insan sağlığı açısından büyük bir öneme sahiptir. Balığın besin bileşenleri, sağlık açısından önemi ile ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır (Tacon ve Metian, 2013; Öksüz ve ark., 2018). Her yaşta oldukça sağlıklı ve faydalı bir besin olan balık özellikle büyüme dönemindeki çocukların ve hamilelerin beslenmesinde ve yaşlı bireylerin diyetlerinde daha da değerli bir besindir. Özellikle ileri yaşlarda ortaya çıkan kalp damar hastalıklarında da en faydalı besinlerin başında gelmektedir (Altun ve ark., 2004; Tütüncü ve Etiler, 2017; Öksüz ve ark., 2018). Ancak zaten gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde olan ülkemizdeki balık tüketim miktarı yıldan yıla düşüş göstermekte olup 2000 yılında 8 kg olan kişi başı tüketim miktarı 2017 yılında 5.5 kg'a gerilemiş durumdadır (TÜİK, 2020).

Denizci bir toplum olmayan Türk toplumunun maalesef su ve balık kültürü oldukça zayıftır. Buna ilaveten halk kültüründe de balıkla ilgili bazı olumsuz halk inanışları da mevcuttur. Örneğin Balıkesir'de halk hekimliği ile ilgili yapılan bir çalışmada balık perhiz yapılması gereken yiyecekler grubunda yer aldığı belirlenmiştir (Koç, 2019).

Balık yağı çocukların gelişim dönemlerinde takviye besin olarak kullanılmaktadır (Aksoy, 2018). Eskiden kötü koktuğu için çocuklara zorla içirilen balık yağı günümüzde çocukların severek ve kolaylıklar tüketebilecekleri kapsüller hale getirilmiştir. Balık yağı başta çocuklar ve hamileler olmak üzere her yaş grubundaki kişilerin D vitamini ihtiyacının karşılanmasını sağlamak için de kullanılmaktadır (Aksoy, 2018; Terekeci, 2020).

Anadolu'da balık yemekle ilgili bazı inanışlar bulunmaktadır (Mollaibrahimoğlu, 2008). Bunlar;

- Aşeren kadın balık yerse çocuk balık ağızlı olur.
- Karabük'te gebe kadın balık yerse çocuk da balık gibi elde avuçta durmaz.
- Aşeren gebe, keklik eti yerse çocuğu dilli, balık yerse çocuğu balık ağızlı, paça yerse çocuğu sümüklü olur.
- Gebe kadın kuş eti yerse çocuğun uykusunun kuş gibi hafif, balıketi yerse çocuğun ağzının açık ya da vücudunun kemiksiz olacağına inanılır.
- Isparta yöresinde hamile kadına balık yedirilmez, yedirildiğinde bebeğin ağzının balık gibi olacağına inanılır.
- Gebe çocuk canlanmadan evvel balık yiyecek olursa, çocuğu arızalı doğar.
- Ana sütünün bol olması için alabalık başı yedirilir.

Yukarıdaki inanışlarda da görüleceği gibi hamilelik döneminde en fazla tüketilmesi gereken besin olan balık adeta uzak durulması gereken sakıncalı bir besin haline getirilmiştir.

Halk Hekimliği

Halk hekimliği; halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemediğinde veya gitmek istemediğinde, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Boratav, 1984). Türk kültüründe bu amaçla yapılan uygulamalar 1) Telkin (Irvasa), 2) Mekanik (Parpılama) (dağlama, çizme, kırık-çıkık, kesme, vurma) ve 3) İlaçla Tedavileri şeklinde üç başlık altında toplanmaktadır (Bekki, 2017).

Türklerin hayvan ve hayvan ürünlerinden ürettikleri ilaçlar tanıdıkları hayvanlarla sınırlı kalmıştır. Arı, deve, domuz, güvercin, inek, kaplumbağa, kirpi, köpek, kurbağa, kurt, leylek, manda, örümcek, tavşan, tavuk, tavus kuşu, yarası, yılan gibi bir takım hayvanların organlarından, kanlarından veya dışkılarından da ilaçlar

yapılmıştır. Bununla birlikte balık ve balıktan elde edilen ürünleri bir tedavi unsuru olarak kullanımına dair fazla bir bilgiye rastlanmamıştır (Bekki, 2017).

Günümüzde sınırlı da olsa bazı sağlık problemlerinde balık ve balık ürünlerinin kullanıldığı bilinmekte olup etnozolojinin bir alt dalı olarak etnoihtiyoloji olarak adlandırılmaktadır (Yenmiş et al., 2019). Etnoihtiyoloji bağlamında balıkların hangi tip sağlık sorunlarında kullanıldığı ve kullanım şekli ile ilgili farklı kaynaklarda kısa bilgiler bulunmasına karşın, bu yöntemlerin tedavi etkinliğinin bilimsel olarak ele alındığı herhangi bir yayına rastlanmamıştır.

Balık Yağı

Farklı sağlık problemlerinin tedavisinde kullanılmak üzere kırmızı benekli alabalık zeytinyağı içerisinde bekletilerek bir yağ hazırlanmaktadır. Bu amaçla iki farklı karışım tarifi bulunmaktadır;

Tarif-1: İki adet fileto alabalık dilimlenerek cam kavanoza konarak üzeri 1 L zeytinyağı ile doldurup 20 gün bekletildikten sonra süzülüp cam kavanoz içerisinde serin bir yerde muhafaza edilir.

Tarif-2: Bir adet fileto alabalık dilimlenerek cam kavanoza konarak üzeri 1 çorba kaşığı sirke ve 1 L zeytinyağı ile doldurularak yedi gün bekletildikten sonra bir tülbent kullanılarak süzülüp cam kavanoz içerisinde karanlık ve serin bir yerde muhafaza edilir.

Alabalık dışında bölgesel olarak farklı türde balıkların kullanıldığı da bilinmekte olup Dinar (Afyonkarahisar) ve civarında yerel olarak “dişli balık” olarak adlandırılan *Esox lucius* türü kullanılmaktayken (Baştürk Soydemir, 2019), Adana ve civarında tür bilgisi verilmeden doğrudan balık şeklinde ifade edilmektedir (Özgen, 2007).

Bel-boyun fitiği ve bel ağrısı

Bel fitiği ve bel ağrısı olan kişilerde hem çiğ balık hem de balık yağı karışımı kullanılmaktadır.

Çiğ alabalığın içi temizlendikten sonra ortadan ikiye ayrılarak kılçıkları temizlendikten sonra iç kısmı ağrıyan veya fitik olan bölgeye gelecek şekilde sarılarak bir gün boyunca bekletilmelidir (Özgen, 2007; Sinoğlu, 2017).

Tarif-1 ile hazırlanmış olan alabalık yağı bir tatlı kaşığı bal ile bel ağrısının olduğu bölgeye en az 20-30 dakika masaj yapıldıktan sonra öğütülmüş tane karabiber dökülerek bel bez ile sarılır. Bu uygulama bel ağrısından kurtuluncaya kadar her gün tekrar edilir.

Hatay bölgesinde bel ağrısı durumlarında yılan balığı yedirilmesi önerilmektedir (Arı ve Top, 2017).

Romatizma

Tarif-1 ile hazırlanmış olan karışım ile bel fitiğinde uygulandığı gibi romatizma ağrısı olan bölgeye üç hafta boyunca her gün tazelenerek uygulama yapılır (Özgen, 2007; Baştürk Soydemir, 2019; Sinoğlu, 2017).

Trabzon ve yöresinde zehirli bir balık olan trakon/trakonya (*Trachinus draco*) balığı vurduğunda romatizmanın azaldığına inanılmaktadır (Aça, 2020). Bu balığın sırt yüzgecindeki dikenler zehirli olup batması durumunda çok aşırı acılı vermekte ve hastanelik olmaktadır. Bu nedenle romatizma tedavisi amaçlı olarak kullanılması asla önerilmemelidir.

Ezik ve morluklar

Çarpma veya düşmeye bağlı olarak oluşan vücutta oluşan ezik ve morlukların tedavisinde, ilgili bölgeye çiğ balık ezilerek sarılırsa morlukların kısa sürede iyileştiği ileri sürülmektedir (Özgen, 2007).

Mide rahatsızlıkları

Ülkemizin bazı bölgelerinde kırmızı benekli alabalık yavrularının canlı olarak yutulması ülser gibi mide rahatsızlıklarının tedavisinde kullanılmaktadır.

Doğu Karadeniz’de ise balık havyarının da mide rahatsızlıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır (Aça, 2020).

Kemik kırığı

Kemik kırıklarında balık tüketilmesinin iyileşme sürecine katkı sağladığı düşünülmektedir. Ancak bazı kaynaklarda ise vücutunda kırık olan bir kişiye 10 yıl boyunca balık yedirilmez şeklinde bir inanışta söz konusudur (Özgen, 2007; Baştürk Soydemir, 2019).

Bunun yanı sıra kırıkların eğri tutması durumunda bazı bölgelerde bölgeye alabalık sarılıp bekletildikten sonra tekrar kırılarak sarılır (Dinç, 1971; Sinoğlu, 2017).

Diz ağrısı/Kireçlenme

İkiye ayrılarak içi temizlenmiş olan balık (çoğu bölgede alabalık sarılırken Dinar ve yöresinde turna balığı önerilmektedir (Baştürk Soydemir, 2019)) kılçıkları çıkartıldıktan sonra balığın iç kısmı kireçlenme bölgesine gelecek şekilde streç film ile sarılır. Balık kireçleme gölgesinde acı vermediği sürece 12-24 saat kadar tutulabilir. Sık sık kireçlenme olan bölgede kızarıklık oluşup olmadığı kontrol edilir. Kızarmışsa uygulamaya son verilir.

Tarif-2 ile hazırlanmış olan karışım kireçlenme bölgesine sürülerek 12-24 saat boyunca kalması sağlanır.

Uygulanan bölgede kızarıklık oluşup oluşmadığı kontrol edilir. Kızarmışsa sürülen yağ karışımı yıkanır.

Astım

Tarif-2 ile hazırlanmış olan karışım her sabah aç karnına bir fincan içildikten 30 dakika sonra kahvaltı yapılır. Tedavi için en az 2-3 litre arası kullanması eğer astım şikayeti azalmamışsa belli aralıklarla tekrarlanması önerilmektedir.

Kısırlık

Kısırlığın geleneksel tedavi yöntemlerinden birisi olarak vajina içine alabalık konmasının Mesudiye'de (Tokat) uygulandığı rapor edilmektedir (Dinç, 1971).

Basur (Hemoroid)

Mesudiye (Tokat) ilçesinde basur tedavisinde balık pırzolası yenmesi önerilmektedir (Dinç, 1971).

İdrar kaçırma

Doğu Karadeniz'de idrar kaçıran çocuklara altını ıslatmaması için minekop balığı (*Umbrina cirrosa*) otoliti suda kaynatılarak bu su çocuğa içirilmektedir (Aça, 2020).

Sarılık

Leğen içine konan canlı balıklar konarak hastanın üstü sarı bir örtü ile kapatılır. Hasta leğendeki balıklara bakar ve leğendeki balıkların tamamı ölünce sarılığın geçeceğine inanılır (Yapar, 2019).

Dolama

Dolama tedavisinde alabalık ikiye bölünüp üzerine konur (Sinoğlu, 2017).

Yanık

Balık yağı ile mum merhem kıvamına gelene kadar kaynatılarak yanan bölgeye sürülür (Sinoğlu, 2017).

Çıban Yarası

Alabalık ikiye kesilip çıban çıkan bölge üzerine basılarak sarılır (Sinoğlu, 2017).

Böbrek Taşları ve Safra Kesesi Rahatsızlıklarında Eşkina Taşı (Otolit) Kullanımı

Balıklarda iç kulak kanalının içerisinde bulunan otolitler denge ve işitme işlevlerini yerine getirmede fonksiyon üstlenmektedirler. Halk arasında kulak taşı olarak

adlandırılan otolitler kalsiyum karbonat (CaCO_3) yapısındadır. Sciaenidae familyasına mensup olan eşkina balığı (*Sciaena umbra*) otolitleri (eşkina taşı) böbrek taşlarının ağrısız şekilde yok edilmesi (Tokat, 2014) ve safra kesesinin iyileştirilmesi ve iltihap atılması için kullanılmaktadır.

Bu amaçla dört adet eşkina balığı taşı bir havanda iyice ezilerek cam kavanoza alınarak üzerine yarım limonun suyu eklenerek karıştırılıp kapağı kapatılarak hazırlanan karışım 1 gece boyunca buzdolabında bekletilir. Bu karışım üç günde bir sabahları büyük bir bardak su ile beraber içilir.

Sonuç

Yukarıda ulaşılmış olan tedavi yöntemlerinden sonuç aldıklarını, bel fıtıklarını iyileştirdiğini, mide rahatsızlıklarının ortadan kalktığını ve böbrek taşlarının eriyerek yok olduğunu iddia eden çok sayıda kişi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Balıklı Kaplıcanın sedef hastalıklarının tedavisine katkı sağladığına dair anket sonuçları mevcuttur. Bu tedavi yöntemlerinin etkinliklerinin bilimsel ve istatistiksel olarak araştırılmasının yerinde olacaktır (Tütüncü ve Etiler, 2017).

Bunun yanı sıra halk hekimliğindeki üç tedavi şekline bir tanesi de telkin yöntemi olduğu unutulmamalıdır. Herhangi bir sağlık probleminde iyi geleceği düşünülerek yapılan bir uygulamanın psikolojik olarak tedaviye katkı sağladığı bilimsel olarak kanıtlanmış olup modern tıp tarafından plasebo etkisi olarak adlandırılmaktadır. İyi geldiğine inanılarak yapılan her türlü tedavi yöntemi endokrin sistemimizde değişikliklere neden olarak bağışıklık sistemimizi güçlendiren hormonların/kimyasalların salgılanmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma sonucunda gerek derleme gerekse arazi gözlemlerine dayalı bulgular değerlendirildiğinde halk kültüründe ve hekimliği bağlamında balık ile ilgili bazı tedavi yöntemlerine ilişkin rastlanan bilgilerin büyük bir kısmının Karadeniz bölgesine özgü olduğu görülmüştür. Bu durum insanların yaşadıkları coğrafyadaki canlılarla ilişkili olduklarına işaret etmektedir. Ülkemizin diğer bölgelerinde de etnozooji bağlamında balık ile ilgili bilgilerin derlenmesine yönelik detaylı çalışmalara ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Teşekkür

Makalenin hazırlanması ve yazımı sırasındaki tavsiyeleri ve düzeltmeleri için Dr. Gökçe BECİT İŞÇİTÜRK'e teşekkür ederiz.

Kaynaklar

Aça M. 2020. Denizin çocukları: Giresun ve Trabzon yöresi balıkçılarının meslek folkloru. Hiperyayın, İstanbul, 590s.

Akbulut Özpınar G. 2017. Türkiye'de İnanç Turizmine Yeni Bir Örnek: Kutsal Balıklı Göl (Malatya). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3): 937-951.

Akçiçek E., Canyurt M.A. 1993. Anadolu'da Balık İle İlgili İnançlar ve Halk Hekimliği Uygulamaları. Doğu Anadolu Bölgesi I. Su Ürünleri Sempozyumu, 25-28 Haziran 1993, Erzurum, 1-12.

Aksoy Ö. 2018. Altındağ İlçesinde Bazı Mahallelerde Yaşayan Yetişkinlerin Geleneksel/Tamamlayıcı Tedavi Yöntemleri Hakkındaki Bilgi, Görüş ve Davranışlarının İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 205s.

Altun T., Usta F., Çelik F., Danabaş D. 2004. Su Ürünlerinin İnsan Sağlığına Yararları. Türk Sucul Yaşam Dergisi, 2 (3): 11-18.

Arı B., Top M.B. 2017. Hatay'da Sağlık Sorunlarını Gidermek İçin Başvurulan Başlıca Halk Hekimliği Uygulamaları. Karadeniz, 33: 55-67.

Baştürk Soydemir H. 2019. Dinar ve Çevresinde Halk Hekimliği. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 188.

Bekki S. 2017. Halk Hekimliği. 196-197. Ortak Miras. Özdemir, N. (Editör). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Boratav P.N. 1984. 100 Soruda Türk Folkloru. 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Dinç İ. 1971. Mesudiye'de Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü, Mezuniyet Tezi, Ankara, 101s.

Duman S., Şahan A. 2014. Kangal (Sivas) Balıklı Çermik Termal Kaplıcası İle Topardıç Deresi'nde (Sivas) Yaşayan Benekli Sezen *Cyprinion macrostomus* (Heckel, 1843) de Bazı Hematolojik Parametreler ve Non-Spesifik İmmün Yanıtın Belirlenmesi. Yunus Araştırma Bülteni, (4): 21-28.

Duman S., Şahan A. 2017. Determination of Some Hematological Parameters and Non-Specific Immune Responses in *Garra rufa* (Heckel, 1843) Living in Kangal (Sivas) Balıklı Çermik Thermal Hot Spring and Topardıç Stream (Sivas). Journal of Aquaculture Engineering and Fisheries Research, 3(3): 108-115.

Elik M. 2019. Özalp Halk Hekimliği. International Social Sciences Studies Journal, 5 (42): 4492-4498.

Erdem M., Akarsu S., Gülsün M. 2013. Plasebo Etkinin Nörobiyolojisi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 5(3): 299-312.

Kafesoğlu İ. 2007. Türk Milli Kültürü. Ötüken Yayınları, İstanbul.

Kalafat Y. 1990. Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları 112, (A-17), Ankara, 20.

Karaaslan M.G., Akkuş Çetinus Ş., Okan Bozkale Ş., Tutar Y. 2010b. Sivas Kangal Balıklı Kaplıca'daki *Garra rufa obtusa* (Cyprinidae) Balıklarda Katalaz, Glutatyon Peroksidaz Aktivitesi ve Lipid Peroksidasyonuna Değişik Stres Kaynaklarının Etkileri. 24. Ulusal Kimya Kongresi, 29 Haziran-2 Temmuz 2010, Zonguldak.

Karaaslan M.G., Okan Bozkale Ş., Tutar Y., Akkuş Çetinus Ş. 2010a. Sivas Kangal Balıklı Kaplıca'daki *Cyprinion macrostomus* (Cyprinidae) Balıklarda Antioksidan Enzim Aktivitelerine ve Lipid Peroksidasyonuna Stres Etkileri. 24. Ulusal Kimya Kongresi, 29 Haziran-2 Temmuz 2010, Zonguldak.

Karaca Ş., Kulaç M., Özel H., Kavuncu V. 2005. Dermatolojide Balneo-Foto-Terapi Balneo-Photo-Therapy in Dermatology. Kocatepe Tıp Dergisi, 6: 7-15.

Kıyak A. 2013. Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (4): 22-39.

Koç H. 2019. Sağaltıcı Ocaklar Ve Halk Hekimliği Uygulamaları. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 189s.

Mollaibrahimoğlu Ç. 2008. Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 156s.

Öksüz A., Alkan Ş.B., Taşkın H., Ayrancı M. 2018. Yaşam Boyu Sağlıklı ve Dengeli Beslenme İçin Balık Tüketiminin Önemi. Food and Health, 4(1): 43-62.

Özcelik S., Polat H.H., Akyol M., Yalcin A.N., Özçelik D., Marufihah M. 2000. Kangal Hot Spring with Fish and Psoriasis Treatment. The Journal of Dermatology, 27: 386-390.

Özçelik S., Berksoy Hayta S. 2015. Balneotherapy in Kangal hot spring with fish. Cumhuriyet Medical Journal, 37 (3): 170-175. <http://dx.doi.org/10.7197/cmj.v37i3.5000142266>

Özgen Z.N. 2007. Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Adana, 157s.

Sayılı M., Akca H., Duman T., Esengün K. 2007. Psoriasis treatment via doctor fishes as part of health tourism: A case study of Kangal Fish Spring, Turkey. Tourism Management, 28: 625-629.

Sinoğlu S. 2017. Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Rize, 312.

- Tacon A.G.J., Metian M. 2013. Fish matters: Importance of aquatic foods in human nutrition and global food supply. *Reviews in Fisheries Science*, 21(1): 22-38.
- Terekeci H. 2020. Vitamin ve Mineraller. *Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp YÜGETAT Bülteni*, 2: 43-58.
- Tokat F. 2014. Taş ve Cevherlerin Türkçe Tıp Yazmalarında Tedavi Amacıyla Kullanılma Şekilleri. *Journal of World of Turks*, 6 (2): 177-187.
- Tosun M., Tosun N., Sağlık E. 2019. Sedef Hastalarının Sivas Kangal Balıklı Kaplıcası Algılarının Değerlendirilmesi. *International Congress on Tourism, Economic and Business Sciences-ICTEBS*, 19-21 Haziran 2019, Sivas.
- TÜİK. 2020. Su Ürünleri İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr, 28.04.2020.
- Tütüncü S., Etiler N. 2017. Tıbbın Alternatifi Olmaz! Geleneksel Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları. *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*, Ankara, 303s.
- Water World. 2020. Water World Aquarium. <http://www.waterworldaquarium.com/fish-spa.html>, 27.04.2020.
- Yapar H.H. 2019. Türk Halk Kültüründe Halk Hekimliği ve Bitkilerle Tedaviler. 45 s.
- Yenmiş M., Ayaz D., Tok C.V. 2019. Ethnozoology: A Review. *Acta Biologica Turcica*, 32(1): 33-36.